

ASIGURAREA UNUI PROCES CIVIL ECHITABIL PRIN PRISMA JURISPRUDENȚEI CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Dumitru DUMITRAȘCU, *drd., asist. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *Several instruments of international law lay the “fair trial” principle as a fundamental in the civil procedure. The right to a fair trial is declared as a Human Right in many international Declarations. One of the most important of those Declarations in the European area is the European Convention on Human Rights, which establishes that everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law.*

Keywords: *civil procedure, right to fair trial, equality of arms, the contradictory principle, right to defence, plaintiff, civil defendant.*

În cadrul raporturilor juridice civile subiecților le revin anumite drepturi și obligații, pe care aceștia trebuie să le respecte. În conformitate cu art. 9 alin. (1) din Codul civil [9], „persoanele fizice și juridice participante la raporturile juridice civile trebuie să își exercite

drepturile și să își execute obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri”.

Însă, dacă subiecții raporturilor juridice civile nu execută obligațiile sale sau încalcă drepturile subiective civile ori interesele legitime ale altor persoane, statul a reglementat anumite forme de apărare a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor. Una dintre cele mai eficiente și utilizate forme reprezintă apărarea judiciară. „Definitiviu pentru forma judiciară este faptul că la soluționarea litigiului se implică instanțele de judecată care examinează și soluționează litigiile conform competenței expres prevăzute de lege și potrivit normelor obligatorii de procedură” [1, p. 26]. După cum menționează autorul I. Leș, „substanța activității judiciare și chiar finalitatea acesteia se materializează cu evidență în hotărârea pronunțată de instanță” [16, p. 5].

Prin urmare, de regulă, în cadrul procesului civil apar două persoane cu interese contrare: reclamantul, cel care solicită respectarea sau restabilirea dreptului încălcat, și pârâtul, acea persoană în privința căreia se presupune că a încălcat sau a neglijat dreptul subiectiv ori interesul legitim al părții potrivnice. Interesul acestor subiecți, precum și interesul general al întregii societăți, constă în examinarea justă și echitabilă a cauzei deduse judecătii, deci este necesar de a asigura un echilibru procedural între drepturile și obligațiile părților în cadrul procesului civil pentru ca acestea să aibă posibilitatea de a dezbate sub toate aspectele fondul pricinii.

În cadrul procesului civil, întru garantarea aplicării principiului contradictorialității a procesului civil, pârâtul, asemănător cu posibilitățile reclamantului, poate să pună în discuție și să dovedească poziția proprie față de obiectul litigiului, să invoce anumite iregularități material-juridice sau procesuale pentru ca să obțină respingerea pretențiilor pârâtului, fie întârzierea sau scoaterea cauzei de pe rol. Generic vorbind, pârâtul se bucură de dreptul la apărare care oferă acestuia posibilitatea de a întrebuița anumite procedee, modalități sau mijloace de apărare prin intermediul cărora va aduce la cunoștință și va susține poziția sa față de revendicările reclamantului, iar în unele cazuri va putea formula și pretenții proprii în cadrul aceleiași cauze civile.

Dreptul la apărare este recunoscut și reglementat practic în toate statele democratice, în plus și instrumentele juridice internaționale se referă, într-o măsură sau alta, la importanța garantării și respectării dreptului la apărare. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice [17] stipulează în cadrul art. 14 că „toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție. Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă asupra contestărilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil [...]”. Din acest text de lege putem deduce că părțile din procesul civil au dreptul ca cauza civilă să fie examinată și soluționată în mod echitabil și legal, iar pentru realizarea acestui imperativ părțile se bucură de posibilitatea de a invoca și aduce în atenția magistratului anumite fapte ce au legătură cu pricina civilă, de a dezbate în contradictoriu temeinicirea celor invocate de către partea potrivnică. Raportând cele expuse la poziția procesuală a pârâtului, putem susține că acesta are la îndemână anumite mijloace procesuale care asigură exercitarea efectivă a dreptului la apărare, care îi permit realizarea apărării poziției sale față de revendicările reclamantului pentru ca instanța de judecată să poată decide în mod echitabil asupra contestărilor privind drepturile și obligațiile cu caracter civil.

În aceeași ordine de idei, art. 10 din Declarația universală a drepturilor omului [15] stipulează că „orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale [...]”.

De asemenea, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [13] stipulează în cadrul art. 6 că „orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil [...]”. Este demn de menționat faptul că prevederile Convenției pentru apărarea drepturilor omului au fost dezvoltate prin jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare – CEDO), astfel considerăm oportun de a analiza și menționa unele dintre hotărâri ale Curții ce se referă la mijloacele de apărare în cadrul procesului civil.

În scopul asigurării judecării cauzei în mod echitabil, Curtea a statuat că în noțiunea de proces echitabil la examinarea cauzelor civile se include principiul egalității armelor și dreptul la contradictorialitate. Astfel, în cauza *Ruiz-Mateos v. Spain* din 23.06.1993 [6] Curtea a stabilit violarea art. 6 par. 1 din Convenție în situația când petiționarul nu a avut posibilitatea efectivă de a lua cunoștință cu depozițiile celeilalte părți, de a da răspuns și de a discuta cele invocate de cealaltă parte, fapt prin care a fost încălcată contradictorialitatea procesului și dreptul la judecată echitabilă.

Judecarea echitabilă a unei cauze nu poate avea loc dacă părțile nu se bucură de „egalitatea de arme”, adică trebuie să se afle pe poziție de egalitate juridică în drepturi procedurale cu garanția că tribunalele naționale vor trata în mod legal pe justițiabili. În această privință, autorul Corneliu Bîrsan remarcă că „acest principiu [al egalității de arme] – unul din elementele noțiunii mai largi de proces echitabil – impune fiecărei părți să i se ofere posibilitatea rezonabilă de a-și susține cauza sa în condiții care să nu o plaseze într-o situație de net dezavantaj în raport cu „adversarul” ei și că exigența „egalității armelor” în sensul unui just echilibru între părți are, în principiu, același rol atât în procesele civile, cât și în cele penale” [2, p. 507]. Deci, principiul egalității armelor reprezintă o garanție pentru desfășurarea unui proces echitabil în sensul art. 6 par. 1 din Convenție.

Curtea a mai stabilit că o cerință indispensabilă procesului echitabil reprezintă principiul contradictorialității. Instanța europeană a stabilit în cauza *J.J. c. PAYS-BAS* [3] încălcarea dreptului la un proces echitabil reieșind din faptul că petiționarul nu a avut prilejul să răspundă la concluziile procurorului de acuzare până la adoptarea și pronunțarea hotărârii de către instanța națională. Prin urmare, Curtea reamintește că dreptul la un proces contradictoriu reprezintă o componentă a procesului echitabil și presupune posibilitatea părților în cauză civilă și penală de a lua cunoștință de concluziile și probele prezentate de cealaltă parte și de a le discuta [3].

Sintetizând jurisprudența CEDO, menționăm următoarele cerințe indispensabile pentru ca un proces să fie considerat echitabil în sensul art. 6 par. 1 din Convenție:

1. **Egalitatea armelor:** „acest principiu semnifică tratarea egală a părților pe toată durata desfășurării procedurii în fața unui tribunal, fără ca una din ele să fie avantajată în raport cu cealaltă sau celelalte părți din proces” [2, p. 507]. În cazurile soluționate, Curtea menționează că egalitatea armelor impune obligația ca fiecare dintre părți să aibă posibilitatea de a-și susține cauza sa în condiții care să nu o plaseze într-o situație net dezavantajoasă în raport cu partea potrivnică, în plus o importanță deosebită reprezintă aparențele și sensibilitatea problemelor unei bune administrări a justiției [5, 7, 8];
2. **Principiul contradictorialității:** „dreptul la o procedură contradictorie implică, în esență, posibilitatea pentru părțile unui proces penal, civil sau disciplinar de a lua cunoștință de toate piesele și observațiile prezentate judecătorului, chiar și cele ce ar proveni de la un magistrat independent, de natură să-i influențeze decizia, și de a le discuta” [2, p. 512]. Mai mult decât atât, Curtea subliniază că contradictorialitatea este una din principalele garanții ale unei proceduri judiciare [4]. În scopul asigurării unui pro-

ces contradictoriu, părțile trebuie să aibă posibilitatea de a lua cunoștință de conținutul unei informații utile transmise judecătorului și de a discuta această informație [8].

În scopul transpunerii garanțiilor internaționale, Constituția Republicii Moldova [11] a reglementat în cadrul art. 26 dreptul la apărare. Conform dispozițiilor constituționale „fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale și în tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu”. Așadar, pe când instrumentele internaționale recunosc dreptul la apărare la rang de principiu, Constituția vine să dezvolte acest principiu și să specifice, în măsura posibilității unei reglementări cu caracter general, garanțiile de exercitare a dreptului la apărare.

Astfel, în cadrul unui proces, penal sau civil, orice persoană are dreptul de a întrebuiți anumite modalități consfințite legal pentru apărarea drepturilor și libertăților sale. Având în vedere dispozițiile alin. (1) art. 26 din Constituție, conform căruia „dreptul la apărare este garantat”, este în sarcina statului să asigure și să reglementeze aceste modalități sau mijloace prin care persoanele vor putea dovedi și susține poziția lor procedurală. Pentru dezvoltarea acestor idei, autorii din domeniul dreptului constituțional menționează că „dreptul la apărare reflectă un principiu esențial al justiției, conform căruia toate părțile la proces sunt egale, părțile la proces trebuie să posede posibilități egale pentru a-și prezenta cauza și niciuna dintre părți nu trebuie să aibă un avantaj substanțial față de oponent. [...] Principiul [dreptului la apărare] prevede, de asemenea, obligația instanței de a veghea asupra respectării acestui principiu de către părți în timpul procesului” [12, p. 122].

Bazându-se pe interpretarea dispoziției constituționale, care proclamă principiul dreptului la apărare, autorul Vasile-Sorin Curpăn menționează că „doctrina juridică constituțională [...] recunoaște dreptului la apărare două accepțiuni:

- totalitatea mijloacelor, a drepturilor procedurale prin care se realizează apărarea unei persoane împotriva acuzațiilor ce i se aduc. Astfel, persoana poate: contesta învinuirile; formula cereri pentru administrarea de material probator în apărare; ridica excepții sau pune concluzii;
- drept la apărare concretizat în aptitudinea utilizării unui avocat” [14, p. 77].

Pe când Constituția are menirea de a stabili principii generale aplicabile tuturor ramurilor de drept, atunci soluții concrete și reglementări exacte privind mijloacele de apărare a pârâtului în cadrul procesului civil regăsim în cadrul Codului de procedură civilă. Prin urmare, din cadrul dispozițiilor art. 22, 26, 27, 56 ale Codului de procedură civilă al Republicii Moldova [10] (în continuare – CPC al RM) desprindem caracteristicile principiului dreptului la apărare și garanții ale mijloacelor de apărare a pârâtului. Așadar, chiar dacă CPC al RM nu reglementează expres principiul dreptului la apărare ca în cazul legislației procesual civile a altor state, garantarea dreptului la apărare se întemeiază pe condiția asigurării egalității în fața legii și a justiției, contradictorialității și disponibilității procesului civil. Or, nu se poate imagina contradictorialitatea procesului civil dacă pârâtul nu va avea posibilitatea de a formula, argumenta și dovedi poziția sa în proces, nu poate fi vorba despre egalitate și disponibilitate în drepturi a participanților la proces dacă pârâtul va fi lipsit de libertatea alegerii exercitării unui mijloc de apărare după cum acesta crede de cuviință.

Trebuie să menționăm faptul că CPC al RM nu definește expres mijloacele de apărare în cadrul procesului civil, precum și nu enumeră ce acțiuni ale pârâtului se atribuie mijloacelor de apărare, lăsând ca doctrina juridică să dea apreciere acestei instituții. Legislația autohtonă face numai referire la noțiunea de mijloace de apărare, fără însă să dea apreciere acestei noțiuni, astfel întâlnim sintagma „mijloacele de apărare” în cadrul CPC al RM:

- art. 27 alin. (1): „disponibilitatea în drepturi se afirmă în posibilitatea participanților la proces, în primul rând a părților [...] de a alege modalitatea și *mijloacele procedurale de apărare*”;

- art. 69 alin. (3): „neintervenirea în proces fără motive întemeiate a intervenientului accesoriu, înștiințat în modul stabilit la alin. (1), îl decade din dreptul de a dovedi că litigiul a fost soluționat greșit [...] în măsura în care nu dovedește că [...] mijloacele de apărare ale părții au fost greșite din intenție sau din culpă gravă”;
- art. 476 cu titlu marginal „Refuzul de a recunoaște și de a executa hotărârea arbitrală străină” printre condițiile de refuz a recunoașterii hotărârii arbitrale străine stabilește faptul că „partea împotriva căreia este emisă hotărârea [...] nu a putut să își prezinte mijloacele sale de apărare”.

Deși legislația în vigoare nu enumeră ce acte constituie mijloace de apărare a pârâtului, doctrina de specialitate a evidențiat următoarele mijloace de apărare a pârâtului: obiecțiile materiale, excepțiile/obiecțiile procesuale și acțiunea reconvențională. Analogic cu mijloacele de apărare a pârâtului, legislația autohtonă nu dă vreo definiție a actelor nominalizate drept mijloace de apărare, lăsând ca doctrina să descrie aceste modalități de apărare a pârâtului.

Mijloacele de apărare a pârâtului constituie un subiect de importanță și interes major în cadrul procesului civil. Reglementarea și utilizarea mijloacelor de apărare ale pârâtului contribuie neîndoiește la asigurarea unui proces echitabil, la realizarea efectivă a principiilor contradictorialității, egalității și disponibilității procesului civil.

Bibliografie:

1. Belei, E., et al. *Drept procesual civil. Partea generală*. Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2016.
2. Bîrsan, Corneliu. *Convenția europeană a drepturilor omului: Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți*. București: Editura All Beck, 2005.
3. Case of J.J. v. Pays-Bas, 27.03.1994. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/fre# {"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-58147"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).
4. Case of Kamasinski v. Austria, 19.12.1989. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57614>.
5. Case of Kress v. France, 07.06.2001. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59511>.
6. Case of Ruiz-Mateos v. Spain, 23.06.1993. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/fre# {"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-57838"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).
7. Cauza *Affaire Ankerl c. Suisse*, 23.10.1996. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62626>.
8. Cauza *Nideröst-Huber împotriva Elveției*, 18.02.1997. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-94463>.
9. Codul civil al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86 din 22.06.2002.
10. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 130 – 134 din 21.06.2013.
11. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.
12. *Constituția Republicii Moldova: comentariu / coord. de proiect: Klaus Sollfank; red.: Nina Pârțac, Lucia Țurcanu – Chișinău: Arc, 2012.*
13. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Roma, 04.11.1950. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 1298 din 24.07.1990. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990 – 1998)*. Ediția oficială. Vol. 1, Chișinău: Moldpres, 1998.
14. Curpân, Vasile-Sorin. *Analiză doctrinară a constituției Republicii Moldova*. Bacău: Editura Rovimed Publishers, 2010.
15. Declarația universală a drepturilor omului. New York, 10.12.1948. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 217 din 27.07.1990. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. Ediția oficială. Vol. 1, Chișinău: Moldpres, 1998.

16. Leș, I. *Tratat de drept procesual civil*. București: All Beck, 2001.
17. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice. New York, 16.12.1966. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 217 din 28.07.1990. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990 – 1998)*. Ediția oficială. Vol. 1, Chișinău: Moldpres, 1998.